

μπαγκέτας, δι' ἧς ὁ ἀρχιμουσικός δίδει τὸν ρυθμὸν προσαρμοζων τὴν συμφωνίαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν. Ὅτι δὲ ἔργον ρυθμίσεως καὶ προσαρμογῆς μόνον ἐπιτελεῖ ὁ ἐγκέφαλος, ἀπόδειξις ἢ παραφροσύνη. Τί εἶναι πράγματι παραφροσύνη; Εἶναι μήπως ἀνικανότης νοήσεως ἢ, καθ'αυτὸ εἰπεῖν, ἀπουσία τοῦ λογικοῦ; Ὅχι. Ὁ παράφρων νοεῖ—εἶναι καταπληκτικὴ μάλιστα ἡ νοητικὴ του ὀξύτης, εἰς τινὰς περιπτώσεις, ὡσανεὶ ν' ἀπαλλάσσεται συγκρατητικοῦ χαλινοῦ ἢ νόησις,— ἀλλὰ νοεῖ χωρὶς νὰ προσαρμόζεται πρὸς τὴν πραγματικότητα· διαλογίζεται ἐπίσης, λογικεύεται, ἀλλὰ πῶς; ἔξω τῆς πραγματικότητος ὡς ἐν ὄνειρῳ. Βλάβη, ἀλλοίωσις τοῦ ἐγκεφάλου δὲν ἀφαιρεῖ τὴν ἰκανότητα τοῦ νοεῖν καὶ τοῦ διαλογίζεσθαι, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπιφέρει ἀπώλειαν τοῦ ρυθμοῦ, διατάραξιν τῆς προσαρμογῆς τοῦ λογικοῦ πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς πραγματικότητος, ὅπως, ἐὰν ὁ ἀρχιμουσικός χάσῃ τὸν χρόνον, ἢ μουσικὴ συμφωνία θὰ καταντήσῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσίν της κυκεῶν ἤχων.

Ὁ ἐγκέφαλος δὲν εἶναι, καθ'αυτὸ εἰπεῖν, ὄργανον σκέψεως, ἀλλὰ προσαρμόζει τὴν σκέψιν πρὸς τὴν πραγματικὴν ζωὴν, πρὸς τὴν πραγματικὴν δρασίαν. Ὅπως οἱ σταθμοὶ διὰ τὰς μανούβρας τῶν τραίνων, ὅπου διὰ καταλλήλων χειρισμῶν τοῦ μηχανοδηγοῦ καὶ τοῦ κλειδούχου ἕκαστον τραῖνον τίθεται εἰς τὴν πρέπουσαν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν. Εἶναι, λέγει ἀκόμη, ὁ ἐγκέφαλος τὸ σύνολον τῶν μηχανισμῶν οἵτινες ἐπιτρέπουν εἰς τὸ πνεῦμα ν' ἀπαντᾷ εἰς τὴν δρασίαν τῶν πραγμάτων διὰ κινητικῶν ἀντιδράσεων, πραγματοποιουμένων ἢ ἀπλῶς γεννωμένων, τῶν ὁποίων δὲ ἡ ἀκρίβεια καὶ τὸ πρόσφορον ἀσφαλίζει τὴν τελείαν καταχώρησιν τοῦ πνεύματος ἐν τῇ πραγματικότητι. Εἰς συμπλήρωσιν, οὕτως εἰπεῖν, τούτων, ὁ Μπέρξον εἰς διάλεξίν του^(*), ὄργανον

(*) Ἡ διάλεξις αὕτη ὑπὸ τὸν τίτλον «Σῶμα καὶ Ψυχὴ» περιελήφθη εἰς τόμον τινὰ ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ ἐκδοτικοῦ Οἴκου Flammarion, περιέ-

νωθεῖσαν τῷ 1912, ὑπὸ τοῦ Παρισινοῦ περιοδικοῦ «Foi et Vie», διεκήρυξεν ὅτι ὁ νοητικὸς ἡμῶν βίος ὑπερβαίνει τὸν ἐγκεφαλικόν, ἢ δὲ ἐγκεφαλικὴ ἐνεργητικότητα δὲν ἀποτελεῖ παρ' ἀπειροστημόριον τῆς πνευματικῆς ἡμῶν ἐνεργητικότητος, ὅτι τὸ πνεῦμα ὑπερτερεῖ καθ' ὅλα τοῦ ἐγκεφάλου, (*) οὕτως ὥστε, οὐ μόνον δὲν δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τὸ πνεῦμα εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ζωῆς τοῦ σώματος, ἀλλὰ πάντα συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τοῦ ἐναντίου. Ἐπίσης ὅτι οὐδένα βάσιμον λόγον βλέπει ὅπως θεωρηθῶσιν ἀδιασπᾶστως ἠνωμένα τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα, — ἀλληλέγγυα τὰ δέχεται, ἀλλ' ἢ ἀλληλεγγύη, λέγει, δὲν σημαίνει ἀλληλεξαρτησίαν, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἐξάρτησιν τοῦ πρώτου ἐκ τοῦ δευτέρου, — οὕτω δέ, κάθε ἄλλο παρὰ ἀπίθανον θεωρεῖ τὴν ἐπιβίωσιν τῆς ψυχῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ σώματος, ἐπὶ χρόνον X, — δὲν ὀρίζει ἂν ὁ χρόνος οὗτος X εἶναι πεπερασμένος ἢ ἄπειρος, (**)— ἐφόσον τὸ πνεῦμα ψυχὴ εἶναι τι "ἀνεξάρτητον τοῦ σώματος. Τὸ ἐγὼ-ψυχὴ-πνεῦμα, εἶπεν ἐν τῇ διαλέξει του ἐκείνη ὁ Μπέρξον, ὑπερβαῖνον τὸ σῶμα, δημιουργοῦ πράξεις, ἀναδημιουργοῦν ἑαυτό, εἶναι δύναμις «ἀντλοῦσα ἐξ ἑαυτῆς περισσότερα τῶν ὅσων περιέ-

χοντα δὲ ὑπὸ τὸν συνολικὸν τίτλον «Le matérialisme actuel» διαλέξεις τῶν: Ἑρρίκου Μπέρξον, Ἑρρίκου Πουανκαρέ, Καρόλου Ζίδ, Βάγνερ κ. ἄ.

(*) Τὸ πνεῦμα ὑπερβάλλει τὸ σῶμα, συνοψίζει ὁ Paul Gaultier, τριτῶς: 1) ἐν τῷ διαστήματι, τῆς ἀντιλήψεώς μας ἀκτινοβολούσης πέραν τῶν ὑλικῶν ὁρίων, 2) ἐν τῷ χρόνῳ, τῆς συνειδήσεως ἡμῶν συγκρατούσης ὁλόκληρον τὸ παρελθὸν καὶ 3) ἐν τῇ δραστηκότητι του, διότι, ἐνῶ τὸ σῶμα ἀρκεῖται ν' ἀντιδρᾷ μηχανικῶς πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιδράσεις, τὸ πνεῦμα ἔχει ἐλευθερίαν οὐσιωδῶς δημιουργόν.

(**) Εἶναι προφανές, λέγει ὁ Georges Sorel ἐν τῷ ἔργῳ του «L'utilité du pragmatisme» (σελ. 448) ὅτι ὁ Μπέρξον θὰ ἐπεθύμει σφόδρα νὰ εὗρη λόγους ἐπιτρέποντας αὐτῷ νὰ βεβαιώσῃ μετὰ σταθερότητος τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς.

ει, ἀποδίδουσα περισσότερα τῶν ὄσων λαμβάνει, παρέχουσα περισσότερα τῶν ὄσων κατέχει».

Ἄλλὰ καὶ ἡ μνήμη, ἡ λειτουργία τῆς σκέψεως, ἦν κυρίως οἱ φυσιολόγοι καὶ οἱ ψυχολόγοι τῆς σχολῆς τοῦ παραλληλισμοῦ ἐντοπίζουν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, εἶναι ἀνεξάρτητος τοῦ ἐγκεφάλου. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου, ὁ Μπέρξον ἐπὶ πενταστίαν κατέγινεν εἰς τὴν μελέτην τοῦ παθολογικοῦ συμπτώματος τῆς ἀφασίας καὶ παρέχει θαυμασίαν αὐτῆς περιγραφὴν καὶ ἐξήγησιν. Οἱ φυσιολόγοι ἐντοπίζουν τὴν μνήμην εἰς τὸν ἐγκέφαλον : εἰς τὸν τρίτον πόδα τῆς ἀριστερᾶς μετωπιαίας ἑλικος ἐδράζεται ἡ ἀνάμνησις τῶν κινήσεων τοῦ ἐνάρθρου λόγου, εἰς τὴν πρώτην καὶ δευτέραν ἀριστερὰν κροταφικὴν ἑλικά ἡ μνήμη τοῦ ἤχου τῶν λέξεων, εἰς τὴν δευτέραν ἀριστερὰν βρεγματικὴν ἑλικά αἱ ὀπτικαὶ εἰκόνες τῶν λέξεων καὶ τῶν γραμμάτων. Ἐκ τῶν μελετῶν τοῦ ὅμως καὶ τῶν πειραμάτων τοῦ ἐπὶ τῆς ἀφασίας, ὁ Μπέρξον συνήγαγεν ὅτι οὐδεμία βλάβη ἢ ἀλλοίωσις ἐπὶ τῶν ἀντιστοιχῶν ἑλικῶν τοῦ ἐγκεφάλου παρατηρεῖται ἐπὶ τῆς ἀμνησίας. Ἐὰν, ὡς παρεδέχοντο οἱ φυσιολόγοι, ἡ μνήμη εἶναι ἐντετοπισμένη εἰς τὰς προαναφερθεῖσας ἑλικας, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ὄφειλε δι' ἐκάστην λήθην νὰ ὑπάρχῃ ἡ ἀνάλογος βλάβη ἢ ἀλλοίωσις εἰς τὴν ἀντίστοιχον ἑλικά. Τοιαύτη ὅμως βλάβη ἢ ἀλλοίωσις οὐδεμία παρατηρεῖται. Ἀπόδειξις ὅτι ἡ μνήμη δὲν ἐδράζεται ἐπὶ τῶν ἑλικῶν τοῦ ἐγκεφάλου, ἀλλ' εἶναι ἀνεξάρτητος αὐτοῦ. Ὁ ἐγκέφαλος, (αἱ ἀντιστοιχοῦσαι ἑλικές του δηλαδὴ), δὲν συγκρατεῖ παραστάσεις, ἀλλ' ἀπλῶς συγχρονίζει τὰς ἀναμνήσεις καὶ τὰς φέρει εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν ἐκάστοτε διανοητικὴν μας κατάστασιν. Ἐπὶ τῆς ἀφασίας ὅμως καὶ ἐπὶ τῆς ἀπωλείας τῆς ἰκανότητος τῆς ὀπτικῆς καὶ ἀκουστικῆς ἀναγνωρίσεως, παρατηρεῖται βλάβη εἰς τὰς ἑλικας τοῦ ἐγκεφάλου. Ἀλλὰ τότε τί πράγματι συμβαίνει ; σβύνονται μήπως αἱ ἀναμνήσεις ἀπὸ τὸ ληξιαρχικὸν πρωτόκολλον τοῦ ἐγκεφάλου, ἢ «παραπέφτουν» αἱ εἰκόνες ἀπὸ τὰ

συρτάριά του ; Δὲν ὑπάρχει ληξιαρχικὸν πρωτόκολλον οὔτε συρτάρια ἀρχείου· δὲν ὑπάρχει καὶ, καθ'αυτὸ εἰπεῖν, ἰκανότης μνήμης. Ἡ μνήμη εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ παρελθόν μας, τὸ ὁποῖον ἐνελλισσόμενον αὐξάνεται συνεχῶς καὶ διατηρεῖται ἀφ' ἑαυτοῦ. Ὁ ἐγκέφαλος συγχρονίζει ὅσον μέρος τοῦ παρελθόντος μᾶς χρειάζεται διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ παρόντος καὶ τὴν προπαρασκευὴν τῆς μελλοντικῆς μας δράσεως. Ἐπὶ τῆς ἀφασίας δὲ καὶ τῆς ἀπαιθείας τῆς ἰκανότητος τῆς ὀπτικῆς καὶ ἀκουστικῆς ἀναγνωρίσεως, λόγῳ τῆς βλάβης τῶν ἐλίκων του, ὁ ἐγκέφαλος χάνει τὴν δεξιότητα τοῦ συγχρονίζειν μὲ τὸ παρὸν τὸ παρελθόν. Ἀλλὰ ἡ μνήμη αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, ἡ καθαρὰ μνήμη, τὸ παρελθόν μας, ἡ διάρκειά μας, δὲν χάνεται· παραμένει ἐν τῷ ὑποσυνειδήτῳ, αὐξανομένη ἐν ᾧ μέτρῳ ζῶμεν.

Ἡ μνήμη γεννᾷ ἐν ἡμῖν τὴν ἰδέαν τοῦ ἐγώ, αὐτὴ μᾶς δίδει συνείδησιν τῆς προσωπικότητός μας· τὰ μικρὰ παιδιά ὁμιλοῦντα κατ' ἀρχὰς περὶ ἑαυτῶν εἰς τρίτον πρόσωπον, ὡς περὶ ξένου, ἀρχίζουν νὰ μεταχειρίζονται τὴν λέξιν ἐγώ, ὅταν τὸ ἐνεῖλημα τῆς μνήμης των ἀναπτυχθῇ ἀρκούντως, ὥστε ν' ἀποτελῇ ἐπαρκῆ τινα συνέχειαν τῆς ἀτομικότητός των.

Οὕτως ἡ μνήμη, μὴ ἐντετοπισμένη ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, εἶναι ἔκφρασις τοῦ πνεύματος· διατηρεῖ δὲ αὐτὴν ἡ συνείδησις.

Ἔρχεται ἀκολούθως ὁ Μπέρξον εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς σχέσεως τοῦ πνεύματος πρὸς τὸ σῶμα. Εἶδομεν ἄνωτέρῳ ὅτι ἡ ἀντίληψις (ἡ καθαρὰ κατ' αἴσθησιν ἀντίληψις) εἶναι μία λειτουργία τοῦ σώματος, μορφή ἐξειλιγμένη τῆς ἐρεθισιμότητος τῶν ὑποτυπωδῶν ὀργανισμῶν, τῆς ἀντιδράσεως πάσης ὕλης — καὶ τῆς ἀδρανούς ἀκόμη. Ἡ μνήμη, ἡ καθαρὰ ἐν διάρκειᾳ μνήμη, εἶναι λειτουργία ἀποκλειστικῶς πνευματικῆ. Ἀλλὰ τὰ δύο ταῦτα ὅρια εἶναι ἀνέφικτα ἐν τῇ πραγματικότητι, ἡ δὲ διανοητικὴ κατάστασις ἡμῶν ταλαντεύεται δίκεν ἐκκρεμοῦς μεταξὺ τῶν δύο τούτων ὁρίων. Ἡ ἐγκεφαλικὴ σκέψις εἶναι, ὡς ἐλέχθη, τὸ σημεῖον

ἐπαφῆς τῶν δύο τούτων στοιχείων τοῦ σωματικοῦ (ὕλικοῦ) καὶ τοῦ ψυχικοῦ (τοῦ πνευματικοῦ). Τοῦτο φαίνεται εἰς τὴν κοινῶς λεγομένην ἀντίληψιν, ἣτις εἶναι σύνθεσις καθαρᾶς κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεως καὶ καθαρᾶς μνήμης. Ἡ καθαρὰ μνήμη, ἡ συνείδησις τοῦτ' αὐτό, ἐλευθέρως δημιουργὸς ἐνεργητικότητος, σύρει μεθ' ἑαυτῆς, ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν, ὁλόκληρον τὸ παρελθόν· ἀλλ' ὁ ἐγκέφαλος δὲν ἀφήνει νὰ εἰσέλθῃ ἐκ τοῦ παρελθόντος τούτου εἰς τὴν διάνοιαν, παρ' ὅσον μέρος χρειάζεται πρὸς ἐξήγησιν τοῦ παρόντος καὶ παρασκευὴν τῆς μελλοντικῆς ἡμῶν δράσεως. Ἡ καθαρὰ κατ' αἴσθησιν ἀντίληψις, ἀφ' ἑτέρου, δὲν εἶναι ἐν τῇ πραγματικότητι ἐφικτή, διότι, καὶ στιγμιαία ἂν ὑποτεθῇ, πάντως προὑποθέτει καὶ διάρκειάν τινα-ἀπειροελαχίστην ἔστω, ἱκανὴν ἐν τούτοις, νὰ συσσωρεύσῃ καὶ παρελθὸν ἐντὸς τοῦ παρόντος. Ἀλλὰ τότε εἰς τὴν καθαρὰν κατ' αἴσθησιν ἀντίληψιν προστίθεται καὶ καθαρὰ μνήμη, ἐκ τῆς συνθέσεως δὲ τῶν δύο προέρχεται ἡ κοινῶς λεγομένη ἀντίληψις, ἡ συγκεκριμένη ἀντίληψις, ἣτις εἶναι ἡ ἐνότης ψυχῆς καὶ σώματος, ἡ καταχώρησις τοῦ πνεύματος ἐν τῇ ὕλῃ. Εἰς τὴν σύνθεσιν ταύτην, τὸ πνεῦμα, — ἡ ψυχὴ, — μετέχει διὰ τῆς καθαρᾶς μνήμης, ἡ δὲ ὕλη, — τὸ σῶμα, — διὰ τῆς καθαρᾶς κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεως. Ἀλλ' ὅποια τις καὶ πῶς καθιστᾶται ἡ σχέσις αὕτη; Τὴν ἐρώτησιν αὐτὴν ἔθεσεν αὐτὸς οὗτος ὁ Μπέρξον, κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἀναφερθεῖσαν διάλεξίν του, καὶ ἰδοὺ πῶς ἀπήντησεν :

« Ἄ ! ἐδῶ εἶναι ὅπου δυνάμεθα νὰ διερωτηθῶμεν, ἂν ἡ φιλοσοφία ἔδωκεν ὅ,τι ἐδικαιοῦτό τις ν' ἀναμμένη παρ' αὐτῆς! Εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἀπόκειται νὰ σπουδάσῃ τὸν ψυχικὸν ἡμῶν βίον κατὰ πάσας αὐτοῦ τὰς ἐκφάνσεις. Ἐξοικειούμενος εἰς τὸν χειρισμὸν τῆς ἐσωτερικῆς παρατηρήσεως, ὁ φιλόσοφος ὀφείλει καὶ κατέλθῃ εἰς τὰ ἔγκατα ἑαυτοῦ, κατόπιν δέ, ἀνερχόμενος εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, νὰ παρακολουθήσῃ τὴν βαθμιαίαν κίνησιν, δι' ἧς ἡ συνείδησις χαλαροῦται, διεκτείνεται, προπαρασκευάζεται ἵνα

ἐξελιχθῆ ἔν τῷ διαστήματι. Παριστάμενος εἰς τὴν προοδευτικὴν ταύτην ὑλίκευσιν, κατοπτρεύων τὰ διαβήματα δι' ὧν ἡ συνείδησις ἐξωτερικεύται, εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτύχη ἐνόρασιν (διαίσθησίν) τινα τουλάχιστον τοῦ τί δύναται νὰ εἶναι ἡ καταχώρησις τοῦ πνεύματος ἐν τῇ ὕλῃ, ἡ σχέσις τοῦ πνεύματος πρὸς τὴν ψυχὴν...». Ἡ ἐνόρασις αὕτη θὰ εἶναι τὸ πρῶτον φῶς, ἀλλά, συνεχίζων ὁ φιλόσοφος τὴν ἐνατένισιν ταύτην, παρακολουθῶν τὴν ἐσωτερικὴν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ἐμπειρίαν, θὰ ἐπιτύχη μίαν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς σχέσεως σώματος καὶ ψυχῆς, λύσιν ὄχι τελείαν, ἀλλὰ τελειοποιήσιμον πάντοτε. Δέον δὲ νὰ τονισθῆ ὅτι ἐκ τῶν ἔσω θ' ἀναλάμψη τὸ πρῶτον φέγγος.

Εἰς τὸ πρῶτόν του ἔργον «*Τὰ ἄμεσα δεδομένα τῆς συνειδήσεως*», εἶχε διακρίνη ὁ Μπέρξον τρεῖς ἀντιθέσεις : α) διάστημα — χρόνος, β) ποσότης — ποιότης καὶ γ) ἀναγκαιότης — ἐλευθερία. Ἐν τῇ «*Ψλῆ καὶ Μνήμη*», προβαίνει εἰς τὴν ἐξάλειψιν αὐτῶν. Αἱ ἀντιθέσεις αὗται λέγει δὲν εἶναι πραγματικά· εἶναι πλάσματα τῆς διατοίας, ἥτις, εἰς τὴν ἐπὶ τῶν πραγμάτων δραῖσιν ἡμῶν ἀποβλέπουσα, ὠφελμιστικὸν δηλαδὴ προορισμὸν ἔχουσα καὶ πρὸς τοῦτον εἰδικῶς ὑπὸ τῆς συνειδήσεως σχηματισθεῖσα, «δὲν εἶνω εἰς ὑέσιν νὰ συλλάβῃ τὴν οὐσίαν τῆς πραγματικότητος, ἀλλ' ἰμόνον ὅ,τι ἐκ τοῦ πραγματικοῦ καταλείπεται εἰς ὕλην», (*) — τὸν οὐσίαν τοῦ πραγματικοῦ μόνον ἡ ἐνόρασις δύναται νὰ συλλάβῃ, — οὕτω δὲ νοθεύει τὴν πραγματικότητα ἢ διάνοια, δημιουργοῦσα πεπλανημένας ἀφαιρέσεις ἐκτάσεως στερουμένης ποιότητος (=διάστημα) καὶ ποιότητος στερουμένης ἐκτάσεως (=χρόνος). Ἄλλ' ὑπὸ τὸ ἀσφαλὲς ὄμμα τῆς ἐνοράσεως ὑποβαλλομένη, ἡ ἀντίθεσις αὕτη αἴρεται, διότι ἡ μὲν ἔκτασις φαίνεται τότε οὔσα, «οὐχὶ τὸ κενὸν καὶ ἄποιον διάστημα τοῦ Καντίου καὶ τῶν

(*) Οὕτω συμπτύσσει τὴν ἐν προκειμένῳ σκέψιν τοῦ Μπέρξον ὁ Abel Rey ἐν τῷ ἔργῳ του «*La Philosophie Moderne*».

μαθηματικῶν ὑπολογισμῶν μας, ἀλλ' ἢ ποικίλως χρωματισμένη, ἢ ἠχηρά, ἀπτή, ἀρωματισμένη καὶ γευστικὴ ἀκόμη συνέχεια τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου»(*), ἢ δὲ πραγματικότης ἐμφαίνεται ὡς ποιότης ἐκτακτικευμένη, ποιότης ποσοτικὴ, μετέχουσα δηλαδή ἀμφοτέρων τῶν ὄρων τῆς δῆθεν ἀντιθέσεως, ἥτις, μὴ ὑπάρχουσα ἐν τῇ ζώσῃ πραγματικότητι, δὲν ἔχει ὑπόστασιν, παρ' εἰς τῆς διανοίας τὰς ἀφαιρέσεις. Ἀλλ' οὔτε ἡ δευτέρα ἀντίθεσις: ποσότης—ποιότης ἔχει πραγματικὴν ὑπόστασιν, ἐξελεγχομένη ὑπὸ τῆς ἐνοράσεως. Καθαρὰ ποιότης καὶ ποσότης δὲν ὑπάρχουν, εἰμὴ ὡς ἀφαιρέσεις τῆς διανοίας· ἡ πραγματικότης εἶναι ποιότης ποσοτικὴ καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης θεωρουμένη. Ἐπίσης καὶ τῆς ἀναγκαιότητος—ἐλευθερίας ἢ ἀντίθεσις καταδείκνυται ἀνυπόστατος, διότι, ὡς ἀνέπτυξεν εἰς «*Τὰ ἄμεσα δεδομένα τῆς συνειδήσεως*», ὁ ψυχολογικὸς ἡμῶν βίος κατέχει μὲν τὴν ἐλευθερίαν κατὰ τὸ βαθύτερον (τὸ θεμελιώδες) ἐγώ, ἀλλ' ὑπεῖκει εἰς τὴν ἀναγκαιότητα κατὰ τὸ ἐπιφαντικὸν ἐγώ. Αἱ βουλήσεις ἡμῶν ἀναπηδῶσιν ἐλεύθερα ἐκ τοῦ θεμελιώδους ἐγώ, ἀλλ' ἔξωτερικευόμεναι, ὑλικευόμεναι, διέπονται ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς ἀναγκαιότητος.

Τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Μπέρξον ἀναπτύσσεται ἐναργέστερον καὶ ὁ ρόλος τῆς ἐνοράσεως (δισαισθήσεως) διαγράφεται εὐκρινέστερον ἐν τῷ ἀνὰ χεῖρας ἔργῳ: «*Ἡ Δημιουργὸς Ἐξέλιξις*». Εἶναι τὸ ἀριστούργημά του καὶ δύναται ἀζημίως νὰ συγκριθῇ μὲ τὰ εὐτυχέστερα μέχρι τοῦδε προϊόντα τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ (**). Ἐπιλαμβάνεται ἐν αὐτῷ ὁ Μπέρξον τοῦ προβλήματος τῆς Ζωῆς. Ἐλέγχων ὡς ἀνεπαρκεῖς

(*) Ἴδε τοῦ Paul Gaultier, «*Les maîtres de la Pensée Française*», κεφάλαιον Bergson.

(**) «*Grand monument de la réflexion contemporaine*» ἀποκαλεῖ τὴν «*Δημιουργὸν Ἐξέλιξιν*» ὁ Georges Sorel εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ ἐν τῷ ἔργῳ του «*L'utilité du Pragmatisme*» (σελίς 358).

πρὸς ἐξήγησιν τοῦ μυστηρίου τῆς Ζωῆς τὰς μηχανιστικὰς καὶ τελολογικὰς θεωρίας, διαπιστοῖ ὅτι δὲν ἀπόκειται εἰς τὰς Θετικὰς Ἐπιστήμας, ἀλλ' εἰς τὴν Μεταφυσικὴν νὰ μᾶς δόσῃ τὴν κλεῖδα τοῦ προβλήματος τῆς Ζωῆς. Ἀνασκευάζων δὲ τὸν στενὸν ἐξελικτικισμὸν τοῦ Σπένσερ, παρουσιάζει τὴν Ζωὴν ὡς ἀέναόν τι γίνεσθαι, ἀδιαίρετον συνέχειαν κινήσεως καὶ μεταβολῆς, ἐξέλιξιν δημιουργόν. Ἡ κατὰ τὸν Μπέρξον μεταφυσικὴ ἀρχὴ τῆς Ζωῆς εἶναι ἡ ζωτικὴ φορὰ (l'élan vital), ἀρχὴ ὑπερμηχανιστικὴ καὶ ὑπερδιανοητικὴ, ἐξελισσομένη καὶ δημιουργοῦσα ἐν τῇ καθαρᾷ διαρκείᾳ. Δὲν εἶναι μηχανικὴ ἀλληλουχία αἰτίων καὶ αἰτιατῶν ἡ Ζωή· εἶναι δημιουργία ἐλευθέρᾳ, νεογόνος καὶ ἀπρόβλεπτος, μὴ δυναμένη νὰ προσδιορισθῇ ἐκ τῶν προτέρων, οὐδὲ νὰ ἐξηγηθῇ πλήρως ἐκ τῶν ὑστέρων ὑπὸ τῆς διανοίας, ἥτις, εἰθισμένη νὰ ἐπιλαμβάνεται τῆς ἀδρανοῦς ὕλης, δὲν συλλαμβάνει ἐκ τῆς Ζωῆς εἰμὴ στατικὰς καὶ ἀναλλοιώτους ἀπόψεις. Ἡ οὐσία τῆς Ζωῆς, τὸ πραγματικόν, ὅπερ εἶναι ἡ ἀδιάλειπτος καὶ συνεχὴς κίνησις καὶ μεταβολή, τὸ ἐν τῇ πραγματικῇ διαρκείᾳ ἀέναον γίνεσθαι, διαφεύγει τῆς διανοίας. Αἱ στατικαὶ καὶ ἀναλλοιώτοι, αἱ πάγια ἀπόψεις τῆς διανοίας ἐπὶ τοῦ ροῦ τοῦ πραγματικοῦ, ὅλως τετελεσμένον τι εἰκονίζουσαι, ὅσονδῆποτε καὶ ἂν τὰς συμπαραθέτῃ αὕτη ἐν διαδοχῇ, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δόσωσι ζωντανὴν ἀναπαράστασιν τοῦ ροϊκοῦ γίνεσθαι.

Ἡ ζωτικὴ φορὰ περιέχει ἐνδυνάμως, ἐν καταστάσει ἀλληλοεισχωρήσεως, διαφόρους τάσεις συμπληρωματικὰς ἀλλήλων, αἵτινες ἀποσχίζονται εἰς διεστῶσας κατευθύνσεις, ἅμα τῇ προσκόψει ἐπὶ τῆς ὕλης, — ἐξ οὗ ἐξηγεῖται καὶ ἡ πλειονότης τῶν γραμμῶν ἐξελίξεως. Αἱ τάσεις αὗται δίστανται ἀλλήλων ἐν ᾧ μέτρῳ αὐξάνονται. Ἐπὶ τοῦ πλανήτου μας, ἡ Ζωὴ φαίνεται οὕσα τάσις τις βαθμιαίας συλλογῆς καὶ ἀποθηκεύσεως ἐνεργείας, — ὑπὸ τὴν μορφήν ἀνθρακος, — ἐκ τοῦ ἡλίου, καὶ ἀθροιστικῆς, — δι' ἐξαπολύσεως, — καταναλώσεως αὐτῆς εἰς παραγωγὴν κινήσεως ἐν

τῷ διαστήματι. Ἄλλ' εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ζῶν ὀργανισμὸς δὲν δύναται νὰ ἐπιτελέσῃ ἀμφοτέρους τοὺς ἄθλους· καὶ ἡ ζωτικὴ φορὰ ἐδιχάσθη εἰς ἀσυνειδησίαν καὶ συνείδησιν, εἰς καθήλωσιν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ εἰς κινητικότητα. Ἡ ἐξέλιξις ἐνεφάνισεν οὕτω τὰς δύο μορφὰς τοῦ ἐνοργάνου κόσμου: τὰ φυτά, ἀποθηκεύοντα βαθμιαίως, — καθηλωμένα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, — ἄνθρακα ἐκ τοῦ ἀνθρακικοῦ ὀξέος τῆς ἀτμοσφαιρας, καὶ τὰ ζῶα, λαμβάνοντα ἀμέσως ἢ ἠμμέσως, ἀρωμοιωμένον ὑπὸ τῶν φυτῶν εἰς ὀργανικὰς οὐσίας, τὸν ἄνθρακα καὶ καταναλίσκοντα αὐτὸν ἀθροιστικῶς εἰς κινητικότητα. Περαιτέρω, ἡ ζωτικὴ φορὰ, — ὁ ἕτερος δηλαδὴ κλάδος αὐτῆς: ἡ συνείδησις, — ἐδικρανώθη καὶ πάλιν: εἰς ἔνστικτον, ἐμφανιζόμενον ὑπὸ τὴν ὑψίστην αὐτοῦ μορφήν εἰς τὰ ἔντομα, ἰδίᾳ δὲ εἰς ὑμενόπτερά τινα· καὶ εἰς διάνοιαν, ἐξιχθεῖσαν εἰς τὴν μεγίστην αὐτῆς ἀνάπτυξιν παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ. Ἡ διάνοια φαίνεται διαμορφωθεῖσα ἐκ τῆς συνειδήσεως διὰ νὰ κατασκευάζῃ ἔξ ἀψύχου ὕλης ἐργαλεῖα δράσεως, ἐνῶ τὸ ἔνστικτον μεταχειρίζεται πρὸς τοῦτο ὀργανικὰ ἐργαλεῖα, δηλαδὴ ὄργανα τοῦ σώματος. Ἄλλ' ἡ ἀπόσχισις τῆς συνειδήσεως δὲν ὑπῆρξε πλήρης καί, ὅπως εἰς τὰ ἔντομα παρατηρεῖται ὑποτυπώδης τις διάνοια, ἀντιστρόφως εἰς τὰ ζῶα καὶ παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ παρέμειναν ἴχνη τινὰ ἔνστικτου. Ἐὰν ἡ διάνοια ἔχῃ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ διαλογισμοῦ καὶ τῆς προπαρασκευῆς τῆς δράσεως ἡμῶν, ἀλλὰ τὸ ἔνστικτον λέκτεται τὴν ταχύτητα καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς λειτουργίας του. Ὁ Μπέρξον ἀπαριθμεῖ ἔνστικτώδεις ἐνεργείας τῶν ὑμενοπτέρων, εἰς ὁποίας εἶναι ζήτημα ἂν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ φθάσῃ καὶ ἡ πλέον διορατικὴ καὶ πεφωτισμένη διάνοια.

Ὡς ἐξῆς δὲ διαγράφων τῆς διανοίας τὸν ρόλον, ὁ Μπέρξον κηρύσσει αὐτὴν ἀνίσχυρον νὰ μᾶς παράσχῃ τὴν γνησίαν καὶ ἀληθῆ ἰδέαν τοῦ πραγματικοῦ· πλάνην δὲ καταλογίζει εἰς ἀπαξάπασαν τὴν ἀρχαιότεν μέχρι σήμερον φιλοσοφίαν, ἐκτὸς τῶν Νεοπλατωνικῶν τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅτι ἐπὶ τῆς διανοίας καὶ

μόνης ἐστήριξε τὰς ἐλπίδας καὶ τὰς προσπαθείας της πρὸς ἐξήγησιν τοῦ μυστηρίου τῆς Ζωῆς. Ἡ διάνοια, ἔργον ἔχουσα νὰ προπαρασκευάζῃ καὶ νὰ ἐκτείνῃ τὴν δρᾶσιν ἡμῶν ἐπὶ τῆς ἀψύχου ὕλης, — καὶ τὴν ἔμψυχον ὕλην, ὅσάκις συμβῆ ἐπ' αὐτῆς νὰ προετοιμάζῃ τὴν δρᾶσίν μας, ὡς ἄψυχον τὴν μεταχειρίζεται, — νὰ ἐπινοῇ καὶ νὰ κατασκευάζῃ ἐργαλεῖα δράσεως, ἀσχολεῖται μὲ πράγματα ὅλως τετελεσμένα, μὲ νεκρὰ δηλαδή κατάλοιπα τὰ ὅποια ἡ νεογόνος καὶ δημιουργὸς ἀνέλιξις τῆς Ζωῆς ἀφῆκε καθ' ὅδον ἐν τῇ πρὸς τὰ πρόσω πορεία της. Εἶναι συνεπῶς πρὸς τὰ ὀπίσω ἐστραμμένον τὸ βλέμμα τῆς διανοίας καὶ δὲν δύναται αὕτη νὰ συλλάβῃ τὴν πρὸς τὰ πρόσω κίνησιν τῆς Ζωῆς. Πρέπει λοιπὸν ν' ἀπελπισθῶμεν καὶ νὰ παραιτηθῶμεν τῆς προσπαθείας ὅπως ἐξιχνιάσωμεν τὸ βαθὺ μυστικὸν τῆς Ζωῆς; Θὰ ἔπρεπεν, εἰάν μόνην τὴν διάνοιαν εἶχομεν. Ἀλλὰ πέριξ τοῦ φωτεινοῦ πυρῆνος τῆς διανοίας ὑπάρχει ἀμυδρά τις νεφέλωσις, ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας ἀποτελουμένη, ἐξ ἧς, συμπυκνωθείσης, οὕτως εἶπεῖν, καὶ στερεοποιηθείσης, ἐσχηματίσθη ἡ διάνοια. Ἡ νεφέλωσις αὕτη εἶναι καὶ αὕτη συνείδησις ἐν ἀτμώδει κατάστασει, διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν ἀστρονομικὴν ἔκφρασιν· εἶναι τὰ ἐν ἡμῖν ἴχνη τοῦ ἐνστίκτου. Δι' αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὴν οὐσίαν τοῦ πραγματικοῦ, νὰ συλλάβωμεν τί εἴμεθα, πόθεν ἐρχόμεθα, ποῦ ὑπάγομεν. Τὸ ἐνστικτον θὰ μᾶς δόσῃ τὴν ἐνόρασιν (διαίσθησιν). Πῶς; Ἀναδιπλούμενον ἐφ' ἑαυτοῦ, ἀποβαῖνον ἀνιδιοτέλεις, ἀναστρεφόμενον ἀπὸ τῆς φορᾶς του, ἥτις εἶναι αὕτη αὕτη ἡ φορὰ τῆς Ζωῆς, ρίπτον οὕτως εἶπεῖν βλέμμα πρὸς τὰ ὀπίσω, ἀποκτῶν συνείδησιν ἑαυτοῦ. Τὸ ἐνστικτον ἐνεργεῖ συνήθως ἰδιοτελῶς, ἐχόμενον τῶν ζωτικῶν ἡμῶν συμφερόντων. Δύναται ὁμως εἰς ἐξαιρετικὰς τινὰς περιστάσεις νὰ διαλογισθῇ· καὶ τότε ὁ διαλογισμὸς οὗτος τοῦ ἐνστίκτου εἶναι ἡ ἐνόρασις, ἡ διαίσθησις (l'intuition). Πότε ὁμως καὶ πῶς ἄγεται εἰς διαλογισμὸν τὸ ἐνστικτον; Εἰς κρισίμους τινὰς τοῦ βίου

μας στιγμάς, λέγει ὁ Μπέρξον, εἰς στιγμὰς καθ' ἃς προσπελάζομεν τὴν πραγματικότητα. Διὰ τοῦτο ὁ Μπέρξον εἰς ἄρθρον του, δημοσιευθὲν ὑπὸ τὸν τίτλον(*) «Introduction à la Metaphysique» («Εἰσαγωγή εἰς τὴν Μεταφυσικὴν»), τονίζει ὅτι φιλόσοφος δεόν νὰ ἐπικοινωνῇ πρὸς ἀπαξιάσας τὰς ἐκφάνσεις τοῦ πραγματικοῦ: τὴν ἐπιστήμην, τὴν τέχνην, τὰ γράμματα, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, τὴν ζωὴν, τὴν ἄμεσον ἐμπειρίαν· νὰ περιλάβῃ πάντα ταῦτα ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ. Καὶ τότε, ἐκ τῆς ἐρεῦνης ἐπὶ τινῶν σπουδαίων δι' ἡμᾶς καὶ ζωτικῶν προβλημάτων, τὸ ἐνστικτον προέρχεται εἰς διαλογισμὸν καὶ μᾶς δίδει τὴν ἐνόρασιν. Εἶναι ἐπίπονος ἢ ἐπίτευξις τῆς λειτουργίας αὐτῆς καὶ πρέπει νὰ κατέλωμεν μέχρι τῶν ἐγκάτων τοῦ ἑαυτοῦ μας. Ὁ Paul Gaultier, εἰς τὸ προαναφερθὲν ἔργον του «Les maîtres de la Pensée Française», ὡς ἐξῆς παριστᾷ τὴν ἀνάκυσιν καὶ τὴν φύσιν τῆς ἐνοράσεως: «ὅταν τὸ ἐνστικτον, δι' ἀναδιπλώσεως ἐφ' ἑαυτοῦ, καταστῇ ἀδιάφορον πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτελουμένην πράξιν, τότε ἡ συνείδησις ὑπείσέρχεται διολισθαίνουσα διὰ τοῦ μεταξὺ τῆς τάσεως καὶ τῆς παραστάσεως καταλειπομένου ἐν τῇ ἐντεταμένη προσπαθείᾳ ἡμῶν ἀνοίγματος· τότε τὸ ἐνστικτον δύναται νὰ διαλογισθῇ. — ἔχομεν τὴν ἐνόρασιν... Εἶναι αὕτη ἐπαφὴ μᾶλλον πρὸς τὸ πραγματικόν, παρὰ ἀπεικόνισίς του. Εἶναί τι πλεόν τῆς ἀφηρημένης ἰδέας ἢ τῆς εἰκόνας, εἶναι ἀληθινὴ ἐπικοινωνία μετὰ τῆς πραγματικότητος· εἶναι αἰφνιδίος τις φευγαλέος φωτισμός, ἀλλ' αἱ ἀκτῖνες του προσπίπτουν ἐπ' αὐτῆς ταύτης τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων». Εἶναι, κατὰ τὴν ῥῆσιν αὐτοῦ τοῦ Μπέρξον, ἡ ταύτισις τοῦ γινώσκοντος καὶ τοῦ γνωσκομένου, ἢ ἐκ τῶν ἔνδον γνῶσις περὶ τῶν συγγενῶν ζωντανῶν ὄντων, διὰ τινος εἴδους συμπαθείας; — ὑπὸ τὴν ἐτυ-

(*) Εἰς τὴν «Revue de Metaphysique et de Morale» τεύχος
 Ἰανουαρίου 1903.

μολογικὴν τῆς λέξεως σημασίαν. Μᾶς δίδει δὲ ἡ ἐνόρασις τὴν πραγματικὴν, τὴν οὐσιαστικὴν γνῶσιν τῆς Ζωῆς. Καὶ ἔργον τῆς Φιλοσοφίας ὁρίζει ὁ Μπέρξον τὴν ἐπιμελῆ συλλογὴν τῶν φευγαλέων τούτων ἀναλαμπῶν τῆς ἐνοράσεως, τὴν διαστολὴν καὶ ἔνωσιν τῶν οὕτως λαμβανομένων ἀπόψεων πρὸς καταρτισμὸν τῆς μεταφυσικῆς ἐξηγήσεως τοῦ μυστηρίου τῆς Ζωῆς. Ἄλλὰ, διὰ νὰ μὴ ἐκφυλισθῇ εἰς ἀπλὴν ὄνειροπόλησιν ἡ ἐνόρασις, εἶπεν ἐν τῷ προμνημονευθέντι ἄρθρῳ του, (τῷ ὑπὸ τὸν τίτλον «Εἰσαγωγή εἰς τὴν Μεταφυσικὴν»), πρέπει ἡ συγκομιδὴ αὐτῆς νὰ διακριβοῦται καὶ νὰ ἐλέγχεται ἐπὶ τοῦ κριτηρίου τῶν ἀσφαλεστέρων ἐπιστημονικῶν δεδομένων. Ἀνάγκη δέ, διὰ νὰ ἐκτεθῶσιν αἱ ἐξ ἐνοράσεως γνώσεις, νὰ παρέμβῃ ἡ Ἐπιστήμη, δηλαδὴ ἡ διάνοια· ἀλλ' ἡ γλῶσσα, αἱ λέξεις, —πλαίσια ποιηθέντα ὑπὸ τῆς διανοίας, στενὰ συνεπῶς καὶ ἀκαμπτα, —ἀφαιροῦν τὴν προτοτυπίαν, τὴν ροϊκότητα τῆς ἐνοράσεως· ἔνεκα τούτου, καρίσταται, λέγει ὁ Μπέρξον, ἀπαραίτητος ἡ προσφυγὴ εἰς μεταφορὰς καὶ εἰκόνας, καθόσον χρέος τοῦ φιλοσόφου εἶναι νὰ διεγείρῃ παρὰ τῷ ἀναγνώστῃ περισσότερο τῶν ὕσων τῷ λέγει. Χρῆσις παρομοιώσεων καὶ εἰκόνων ἀφειδῆς γίνεται εἰς ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Μπέρξον, ἰδιαίτατα δὲ εἰς τὸ ἀνὰ χεῖρας, τόσον ὥστε νὰ κατηγορηθῇ ἡ «*Δημιουργὸς Ἐξέλιξις*» ὡς «*μυθιστόρημα*» (*) ὑπὸ σοφῶν καὶ φιλοσόφων, οἵτινες κατωτέραν τῆς ἀξιοπρεπείας αὐτῶν ὑπολαμβάνουσι τὴν διὰ μεταφορῶν ἐνάργευσιν καὶ ἀποσαφήνισιν τῶν ἰδεῶν των, ἔτι δ' ἀπαξιωτέραν τὴν δι' εἰκόνων διάνθισιν τῆς δογματικῆς αὐχμηρότητος.

Οὕτως, ἡ «*Δημιουργὸς Ἐξέλιξις*» δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς δέσμη τις ἀκτίνων ἐκ τοῦ φωτὸς τῆς ἐνοράσεως, τὰς ὁποίας ὁ Μπέρξον ρίπτει ἐξιχνιαστικῶς ἐπὶ τῆς Ζωῆς, πρὸς λύσιν τοῦ

(*) Georges Sorel, «*L'Utilité du Pragmatisme*», σελίς 359, 2α ὑποσημείωσις.

μυστηρίου τῆς ὁποίας ἀνεπαρκεῖς ἀποδεικνύει τὰς Θετικὰς Ἐπιστήμας. στηριζομένας ἐπὶ τῶν δεδομένων τῆς διανοίας καὶ μόνης. Συνεπῆς δὲ πρὸς ὅσα ὡς καθῆκον τοῦ φιλοσόφου διέγραψεν ἐν τῇ προαναφερθείσῃ διαλέξει του (Introduction à la Métaphysique), τὰ ἀγρεύματα τῆς ἐνοράσεως ὑποβάλλει ὑπὸ ἐμπεριστατωμένον ἔλεγχον διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν πορισμάτων. Καὶ παριστᾷ τὸ Σύμπαν, οὐχὶ ὡς ὅπως τι τετελεσμένον, περὶ τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι ἡμῖν ἀνθρωπίνως δυνατόν, εἰμὴ ἀτελῆ καὶ πεπερασμένην γνῶσιν νὰ ἔχωμεν, ἀλλ' ὡς ἀέναντον γίνεσθαι, ὡς συνεχῆ καὶ ἀδιάλειπτον καὶ ἀνεπίστροφον ροὴν ἐλευθερίας καὶ νεογόνου δημιουργίας ἐν τῇ πραγματικῇ διαρκείᾳ (τῷ χρόνῳ· ἐφευρέσει), ὡς ἀδιαίρετον κίνησιν καὶ μεταβολὴν ἐπ' ἀπειρον, ἰδέαν τῆς ὁποίας μᾶς δίδει ἡ ἐνόρασις. Ὅ,τι ὑπάρχει τὸ πραγματικὸν ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι τὸ πνεῦμα· ἡ ὕλη δὲν εἶναι εἰμὴ πνεῦμα ἐν καταστάσει χαλαρώσεως. Ἡ Ζωὴ εἶναι τὸ πνεῦμα (ἡ συνείδησις) ριπτόμενον ἀνὰ μέσον τῆς ὕλης μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν ὅπως κατανικήσῃ τὴν ἀντίστασιν τῆς ὕλης, ἀποσείσῃ τὸν ζυγὸν τῆς ἀναγκαιότητος καὶ ἐξελιχθῆ δημιουργικῶς ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ. Ἡ Ζωή, θεωμένη ἐξ ἀπόπτου, δίδει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὄν τι (ὁ ἄνθρωπος ἢ ὁ ὑπεράνθρωπος), τεῖνον νὰ τελειωθῆ, κατέλιπε, πρὸ τῆς ἀντιστάσεως τῆς ὕλης, καθ' ὁδόν, τὰς βαρείας αὐτοῦ ἀποσκευάς, ὅ,τι ἠμπόδιζε τὴν προχώρησίν του. Τὰ ἀπορριφθέντα καθ' ὁδὸν *impedimenta* εἶναι ἡ ὑπόλοιπος δημιουργία.

*
* *

Τοιοῦτον τι, ἐν συνόψει, τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Μπέρξον, οἷον ἐκτίθεται εἰς τὰ μέχρι τοῦδε ἔργα του.

Ἀναχωρήσας ἐκ τῆς διακρίσεως τῆς πραγματικῆς διαρκείας, ἀπὸ τοῦ μαθηματικοῦ χρόνου (τοῦ χρόνου· μήκους), καὶ τὴν ἐνόρα-